

Deák András György:¹ Az olajtermelők közti együttműködés a COVID-járvány idején

Vezetői összefoglaló

- 2020 első felében az OPEC+ magatartását a járvány okozta, példátlan keresletcsökkenés okozta kényszerek vezették. Így ezen fél év tanulságai nem feltétlenül mérvadóak a kartell későbbi magatartását illetően.
- Bár a fő piaci bizonytalanságot a járvány jövőbeli pályája jelenti, az észak-amerikai ágazat új termelési karakterisztikát jelenít meg a piacon, gyorsítva az alkalmazkodás ütemét. Kínálati oldalon rugalmasabb lesz az adaptáció, csökkentve a hosszabb távú szélsőséges olajárak kialakulásának lehetőségeit.
- A 2014 nyara óta lecsökkent olajárak és a túlkínálat hosszabb távon is a termelők együttműködés fenntartását igénylik. Az OPEC+ stratégiája, a beavatkozás mértéke és a csoport kohéziója sok szempontból döntő lesz a jövőbeni árszint kialakulásakor.
- Az afrikai és közel-keleti termelők jelentős része nem konszolidálta fiskális helyzetét 2014-et követően. Akut helyzet van Venezuelában, Iránban, Líbiában, egy fenntarthatatlan költségvetési pálya végén van Algéria, Angola és Nigéria, míg az öbölmenti országok legtöbbje fájdalmas megszorításokat és reformokat kezdett el.

Az OPEC és a hozzá csatlakozott termelők (OPEC+) mind volumenében, mind arányaiban a valaha volt legnagyobb termeléseszköket irányozták elő 2020 áprilisában. A kartell magatartását a kényszerek vezetik, ennyiben azok érdemben próbára teszik a csoport kohézióját. A tagok jelentős része a rá kiszabott kvóták felett termel és exportál, veszélyeztetve ezáltal az alkalmazkodás sikerét. Az alkuszegés egyik fő oka, hogy a termelők jelentős része a 2014-es olajárdepressziót követően elmulasztotta konszolidálni belső gazdasági helyzetét. Így számukra a mostani válság közepette az export-szint növelése logikus döntés, ugyanakkor kiszámíthatatlanná teszi a szaúdi és az orosz reakciókat és a kartell jövőbeni viselkedését.

A közkeletű és piaci kommentárok legtöbbje az olajpiacot az OPEC fémjelezte kartellre és az azon kívüli „szabad termelők” bontja. Ebben az értelmezésben a kartell önös célokat követ, az ár manipulálása révén igyekszik bevételeit hosszabb távon maximalizálni. A többi termelő ezen döntések ismeretében hoz befektetési döntéseket, alkalmazkodnak az OPEC árcéljához. Az OPEC tehát egy közös jószágot², a globális termelési szintet és azon keresztül a globális olajárát állítja elő, a többiek pedig elfogadják azt. Az már nézőpont kérdése, hogy a kartellen kívüli termelők potyautasok-e, akik ingyen, kínálatuk szűkítése nélkül kapnak magasabb

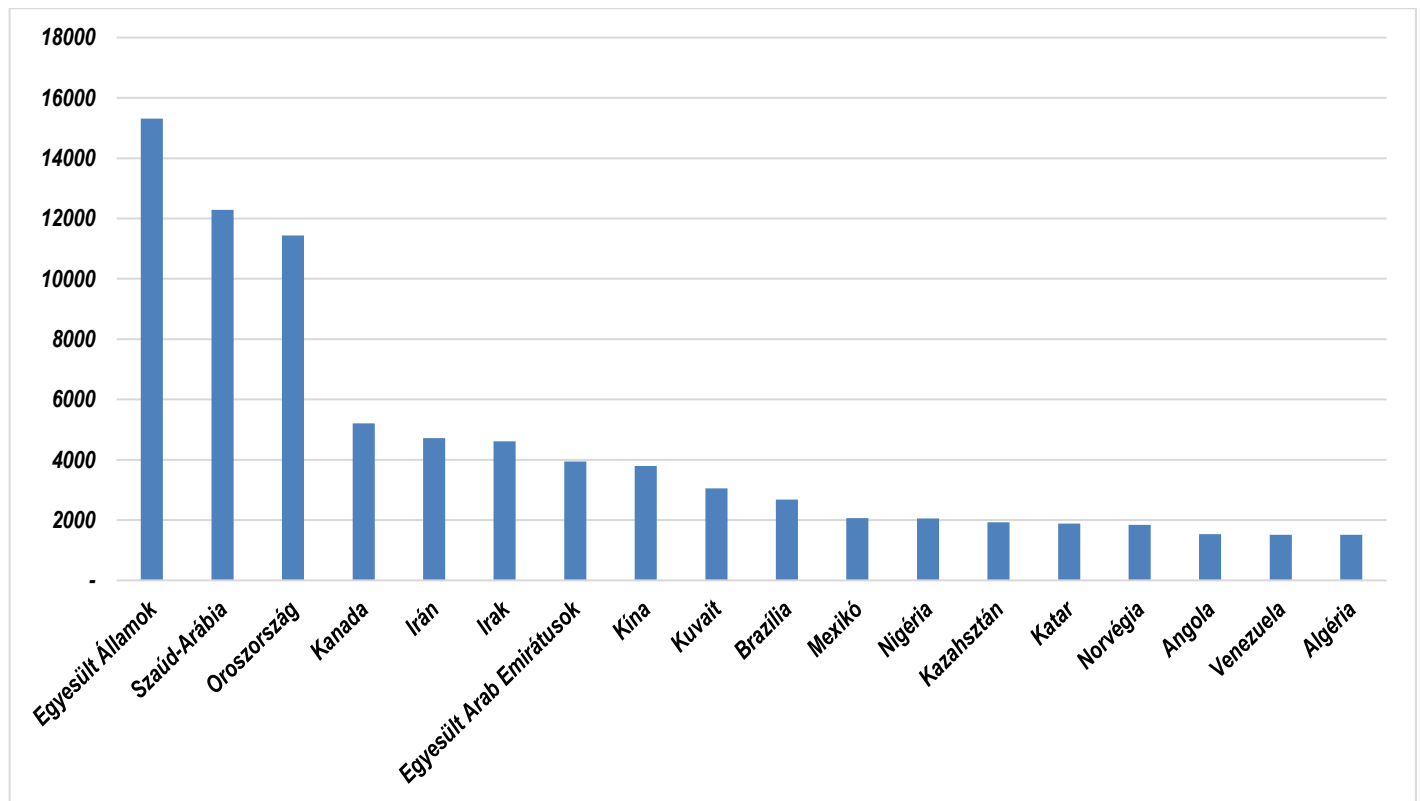
olajárát, avagy a piaci egyensúly helyreállítói és a kartell piaci magatartásának korlátai.

Egy másik narratíva a globális kormányzás fogalma köré építi az OPEC és az olajpiaci szereplők tevékenységét. Ennek lényege, hogy egy sor stratégiai-katonai, gazdasági és politikai okból, az olaj piaca különleges és a kezdetektől fogva un. „árrányításra” szorult. A múltban egy szereplő, akinek kellő részesedése és termelési karakterisztikája volt a piacon, globális olajárszintet határozott meg és aktívan tett is annak elérése érdekében. Így kizárta a piacot teljesen szétziláló és annak Hőskorában (1859-72) jellemző volatilitást, kiszámíthatóságot teremtve mind ellátásbiztonsági, mind piaci szempontból. Ez az árrányító lehetett egy monopólium (Standard Oil 1911-ig), a termelők kartellje („Hét Nővér”, 1910-es, 1920-as évek), az Amerikai Egyesült Államok kormányzata (Railroad Commission of Texas, 1932-1973), vagy az OPEC (1973-). Az tulajdonképpen másodlagos, hogy a termelők egy árszintben állapodnak meg, aztán ki-ki maga szabályozza a termelését, avagy mint azt a

¹ Deák András György (deak.andras.gyorgy@uni-nke.hu) az NKE EJKK SVKI tudományos főmunkatársa.

² A közös jószág fogyasztásából senki nem zárható ki, de fogyasztása rivalizáló, azaz mások által való jelenlét csökkenti a hasznosságát. Ebben különbözik a közjószágtól, amelynek fogyasztásakor nincs verseny, abból bárki vehet bármennyit, anélkül, hogy ez másoknak hátrányt okozna.

roosevelt-i New Deal keretében bevezetett un. *economic rationing* kapcsán történt, szövetségi szintjén maximalják az olajtermelést, hogy ezzel emeljék kellő szintre az árat.

1. ábra: A legnagyobb olajtermelők, 2018, millió hordó/nap³

Ebben a megközelítésben az árirányítás piaci szükséglet és a szereplők által elfogadott intézmény. Talán ennél is fontosabb, hogy az olajpiaci egyensúly fenntartásának fellelősége nem válik élesen ketté kartellen belüli és kívüli szereplőkre. Az OPEC és annak vezető ereje, Szaúd-Arábia inkább egyfajta moderátorhoz hasonlítható, amely a piaci folyamatok állandó értékelése mellett javaslatokat fogalmaz meg a többi termelő számára. Az „árelfogadás” pedig nem egy passzív tevékenység, hanem egy párbeszéd és alkufolyamat eredménye. A visszajelzések ismeretében aztán az árirányító stratégiai döntéseket hoz, amelyek általában egy „jóindulatú” (*benevolent strategy*) magatartás, a termelés visszafogása és az árszint fenntartása irányába mutatnak. Esetenként azonban „kényszerítő” (*coercive strategy*) viselkedés a jellemző, ami túlkínálatot és az árak letörését eredményezi, így fegyelmezve/büntetve meg a nem együttműködőket. Előbbi az általános, ekképp cselekedett az OPEC az 1990-es évektől mindig és így voltak képesek a 2008-09-es válságot is átvészelni. Utóbbira példa volt az 1980-as évek közepe vagy kisebb mértékben akár a mostani, 2020-as helyzet is, amikor Szaúd-Arábia az együttműködés hiányában és racionális költség-haszon számítások miatt átmenetileg feladta árirányító szerepét.

Ugyanakkor az árirányítás lényege nem is annyira Rijád stratégia-választása, hanem a kevésbé látványos konzultációs folyamat, amelyben a szaúdiak és az általuk vezetett OPEC a konszenzus megteremtése érdekében tesz folyamatosan lépéseket. Az OPEC rendszeresen megszólítja a kartellen kívüli termelőket és együttműködésüket kéri, válaszaik ismeretében hozza a döntéseit. Ennek leginkább látványosabb példája jelenleg az OPEC+, amelyben Oroszországgal és pár kisebb termelővel egészül ki a kínálatszűkítők köre. Bár ez az elnevezés csak a 2010-es évek közepe óta terjedt el, maga a gyakorlat sokkal régebbi. Oroszország egy harminc

³ Forrás: [BP Statistical Review of World Energy 2019](https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2019/bp-statistical-review-of-world-energy-2019-01.pdf). [online] 2019. június. Forrás: bp.com [2020.04.11.]

éves alkalmazkodási folyamat révén ért el az OPEC+-hoz, már a szaúdi-szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételét is közvetve az olajpiaci párbeszéd kényszere hozta el. Az 1980-as évek folyamán vagy az 1990-es évek végén is egy sor ország, pl. Mexikó, vagy Norvégia⁴ is szűkítette kínálatát az OPEC kérésére, semmibe véve adott esetben a „Nagy Szomszéd” rosszállását vagy a szövetségi rendszerből fakadó jóviszonyt. Maguk a fogyasztó államok is egyfajta mérsékelt, árbefolyásoló szerepkörre tettek szert a Nemzetközi Energia Ügynökség keretében harmonizált stratégiai tartalékképzés révén. Így nemcsak piaci sokkokat tudnak kivédeni, de megemelik bármilyen, akár politikai célzattal – leginkább az arab-izraeli háború kapcsán az OPEC arab tagjai által – alkalmazott kínálatszűkítés fájdalomküszöbét. Ennyiben Magyarország vagy a MOL is a globális olajkormányzás apró részesei. Az olajpiaci kormányzást tehát inkább lehet hasonlítani egy többretegű struktúrához, a klasszikus képet használva „hagymához”, amelynek közepében Szaúd-Arábia helyezkedik el. Körülötte pedig az összes olajtermelő, az OPEC tagállamaitól kezdve az oroszokon át a fogyasztó államokig vagy éppen nyugati olajvállalatokig.

A következő oldalakon két kérdésre keressük a választ. Egyfelől a 2020-as év áresésére adott lehetséges válaszokat és kimeneteleket tekintjük át a globális olajpolitikai kormányzás szemszögéből. A COVID-19 járvány olajpiaci következményei ragyogóan demonstrálták, hogy egy válsághelyzetben a termelői szolidaritást milyen mértékben befolyásolják a kényszerek. Bár rendkívül sok az ismeretlen akár a közeljövőt illetően is, az OPEC és a termelő országok magatartása leszűkíthető néhány meghatározó dilemmára és forgatókönyvre. A másik kérdés ettől nem független: az alacsony olajár makrogazdasági hatását nézzük meg pár termelő ország esetében. Ha lehet, itt még nagyobb a bizonytalanság. Mindazonáltal utoljára a 2000-es évek elején láthattunk 20 dolláros olajárat és a piaci szereplők többsége szinte biztos volt benne, hogy ilyen árszintek jó ideig nem alakulhatnak ki. Ennek megfelelően egy árdekonjunktúrára, főleg ha az tartósnak bizonyul, egyetlen exportőr sem volt felkészülve. Itt már nemcsak azok az országok érintettek, amelyek ennél magasabb árszintek mellett is akut válságban voltak, mint pl. Venezuela vagy Irán, hanem a többi közel-keleti vagy posztsovjet országnak is alaposan újra kell terveznie középtávú gazdasági pályáját.

Kényszerek mentén – az OPEC+ reakciója és középtávú stratégiája

A 2020-as év olajválsága az általános vélekedés szerint is két elemből tevődik össze: a COVID-19 miatt kialakult keresleti sokkból és a 2010-es évek közepe óta kialakult kínálati nyomásból. Mindez egyszeri hatások és strukturális folyamatok egyidejű érvényesülését feltételezi, ami kiváltképpen pusztítóvá tudta tenni a mostani válságot és érdemben megkérdőjelezi a gyors kilábalás lehetőségét. Ennyiben nem feltétlenül reális a 2008-as forgatókönyvvel számolni, amikor másfél év elmúltával, 2010 áprilisára az olajár visszakapaszkodott a 100 USD-és szintre. Az 1930-as évek elejének olajválsága volt hasonlóan két komponensű, amikor épp a Nagy Recesszió idején tártak fel egy, a kor viszonyai közt hatalmas kelet-texasi olajmezőt. Az 1980-as évek közepén indult árdepressziója is strukturális jellegű volt, másfél évtizedes lavírozásba kényszerítve a termelőket.

A kialakuló kínálati sokk 2014 nyara óta nyilvánvaló volt, ekkor intett búcsút az olajár a 100 USD-és szintnek. Az egyik ok a kereslet lassuló növekedése volt, az elmúlt évtizedben annak éves szintje alig haladta meg az 1%-ot. Azonban ennél többet nyomott a latban az észak-amerikai palaolajforradalom, egy technológiai újítás, amelynek révén az Egyesült Államokban és Kanadában radikálisan nőtt a termelés. Ennek léptékére jellemző, hogy 2008 óta a két ország termelése majdnem 11 millió hordó/nap-pal nőtt, kiváltva a két ország importját és nettó exportóri pozícióba emelve őket. Ez a kínálatnövekmény nagyjából megegyezett a globális keresletnövekedés mértékével, nem hagyva teret más termelők ambícióinak. Mindez nyomás alá helyezte a piacot, helyet kellett csinálni az új észak-amerikai jövevényeknek a piacon.

Az OPEC az első két évben nem reagált érdemben. Ez logikus döntés volt, tekintve, hogy az amerikai palaolaj önköltsége magasabb, mint az OPEC átlag. Így elképzelhetőnek tűnt, hogy az alacsonyabb árszint és a piac

⁴ A „szőke araboknál” persze ennek demokratikus jogi keretet teremtettek, így a kormány a parlamentben konzultált a döntés meghozatalakor. Részletesebben: Dag Harald CLAES: *The Politics of Oil-Producer Cooperation*, Westview Press, 297-353.

maga megállítja az amerikai termelésnövekedést. Így csak 2016 novemberében került sor az első OPEC+ döntésre: ekkor 1,2 millió hordó/nap termeléseszköket jelentettek be, amelyhez az Oroszország vezette nem-OPEC⁵ tagok még 558 ezer hordó/nap felajánlást tettek.⁶ Ezt a döntést végül érvényben hagyták és kisebb felajánlásokkal még növelték is 2019 decemberéig. Fontos hangsúlyozni, hogy a nem-OPEC tagok bevonása nem egyszerűen a belső szervezeti integritás erősítését és a terhek csökkentését szolgáló lépés volt, mint a múltban. Az OPEC globális termelés-részesedése fokozatosan csökkent és mára 35%-os szint alá süllyedt. Ilyen alacsony piaci jelenléttel és főleg erről a szintről indított további kínálatcsökkentéssel a kartell már saját hitelességét tette volna próbára. Ezért az OPEC számára létfontosságúvá vált, hogy valamilyen formában új tagokat vagy legalább együttműködőket toborozzon. Az OPEC+-ban az együttműködők köre bő 18 millió hordó/nap-os termelést tett ki 2018-ban, felhívta, de 50% fölé emelve a kartell olajpiaci részesedését.

Mindez fontos a szaúdi magatartás értelmezésekor. Rijádnak olyan magatartást kell folytatnia, amellyel egyrészt közép- és hosszú távon befolyásolni képes az olajpiacot, másrészt viszont megőrzi az intézményi struktúráját és a csoport kollektív képességeit. Mindkettő egyidejűleg legalábbis kétséges, pusztán az OPEC csökkenő gazdasági erejére alapozva. Nem véletlenül, a 2016-os OPEC+ megállapodás túlmutatott a korábbi spontán egyezményeken és intézményi értelemben is elmozdulást jelentett: a 2016 novemberi algériai megállapodásokat külön Ellenőrző Bizottság felügyelte, amelyben három OPEC tagállam mellett helyet kapott két új együttműködő, Oroszország és Omán. A felek aláírtak egy együttműködési megállapodást is, amelyet a későbbiekben is fenntartottak és bővítettek. Az OPEC+ tagállamok ma már a kvótaalkuk gyakorlati résztvevői, az ülészakok meghívott, ha nem is teljes jogú szereplői. Az OPEC és az OPEC+ közötti határvonalat tovább vékonyítja, hogy mindkét csoport konszenzussal dönt, így eljárásrendileg minimális a különbség. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a két csoport ma már inkább tekinthető szími ikreknek, amelyek elválasztása nem lehetetlen, de felettébb fájdalmas az érintettek számára.

Ebben a folyamatban kétségkívül Oroszország közeledése jelentette a legnagyobb hozadékot. A 2016-os termeléseszköket volt az első alkalom, amikor Moszkva hosszabb távon, ellenőrizhető módon és nem egy rövid távú, egyoldalú felajánlasként csatlakozott egy ilyen akcióhoz. A korábbi alkalmaknál, az 1980-as évek közepén, a 2000-es évek elején vagy a 2009-es nagy OPEC kvótaszűkítésnél Moszkva vagy teljesen elutasító volt, vagy csak minimális, esetleg retorikai támogatást nyújtott. Az orosz álláspont változása a termelési dinamika tetőzésének természetes következménye. Oroszországban befejeződött a posztsovjet korszak nagy olajipari konjunktúrája. Az 1990-es évek végének 6,1 millió hordó/nap mélypontjáról 2018-ra 11,4 millió hordó/nap kitermelést értek el, viszont a növekedési dinamika alig évi 1%-os volt az utóbbi évtizedben. Mindezt globális viszonylatban szűkös tartalékokkal⁷, illetve az utóbbi időszakban már meredeken dráguló helyettesítési görbével érték el. A kartellizáló országok egyik tipikus fajtája éppen ilyen: érett termelési karakterisztikával rendelkezik és magas vagy növekvő az önköltsége.

Ugyanakkor az orosz kínálatcsökkentés továbbra is meglehetősen körülményes. Eleve több különféle cég termelését kell összehangolni egy nagy állami monopólium szabályozása helyett. Nagyban befolyásolja a termelés visszafogást a szezonális, illetve növeli annak fajlagos költségét a hosszú vezetékű infrastruktúra, illetve annak kihasználatlansága. Így bár nagyságrendileg a szaúdival azonos az orosz termelés, 2019-ig Rijád Moszkvánál több, mint háromszor annyi kapacitást vont ki a termelésből⁸. Ez is jól jelzi, hogy Oroszország nem adta fel teljesen korábbi árelfogadó stratégiáját, minimalizálja a kartellba való befizetéseit.

⁵ A 13 OPEC tagállamból három nem tett felajánlást (Irán, Venezuela, Líbia), mert amúgy is termelési problémáik voltak. A felajánlást tevő nem-OPEC tagok a következők: Azerbajdzsán, Bahrein, Brunei, Dél-Szudán, Egyenlítői Guinea (azóta tagállam), Kazahsztán, Malajzia, Mexikó, Omán, Oroszország, Szudán.

⁶ 32,5 millió hordó/nap-ra csökkentve az OPEC kvótát. [OPEC Bulletin](#), [online] 2016/11-12. Forrás: opec.org [2020.04.11.]

⁷ Az orosz R/P (tartalék/termelés) arány 25,4 volt 2018-ban szemben a szaúdi 66,4-gyel vagy a kanadai 88,3-mal. [BP Statistical Review of World Energy](#), [online] 2019. június. Forrás: bp.com [2020.04.11.]

⁸ [New Decade, New OPEC Oil Curbs. Same Mixed Results](#), [online] 2020.02.25. Forrás: bloomberg.com [2020.04.11.]

Külön szót érdemel az Egyesült Államok, amely mind olajpiacon kívüli képességei, mind piaci pozíciójának állandó változásai révén különleges szereplője az olajpiaci folyamatoknak. Az Egyesült Államokra hagyományosan nem-együttműködőként, a szabadpiaci elvek és a fogyasztók szószólójaként tekintünk. Ennek oka részben a Nemzetközi Energia Ügynökség 1974-es létrehozása óta betöltött diplomáciai szerep, részben az elmúlt évtizedben a palaolaj-termelés révén elért zabolátlan kínálatbővítés. Azonban ezen szűk évtized alatt az Egyesült Államok szektorális érdekrendszerre masszívan eltolódott a szintiszta importőr-fogyasztói megfontolásokról egy hibridebb struktúra felé, ahol a termelői szempontok is jóval nagyobb súllyal esnek a latba.

Ez az eltolódás nem is annyira közvetlenül az OPEC irányában folytatott diplomácia vonatkozásában érvényesült⁹, mintsem közvetve, a külpolitika jellegét tekintve. Washington az utóbbi évtized folyamán egyre határozottabban alkalmazott gazdasági kényszerítő eszközöket (*economic statecraft*) az olajpiacon is. Így az Irán és Venezuela elleni szankciói meghatározó mértékben felelőssé tehetők, hogy 2017 óta az olajpiacról eltűnt mintegy 3-3,5 millió hordó/nap termelés. Korábban egy sor szempont nehezebbé tett volna ilyen határozott érdekvérvényesítést: a lakosság felé legalább az elnökválasztáskor el kellett volna számolni a magas benzinárakkal; egy olajáremelkedés drasztikusan rontotta volna a politikailag amúgy is érzékeny kérdésnek számító kereskedelmi deficitet¹⁰; a nemzetközi szinten egy olajválság kiobbantójának a képében tűnt volna fel az amerikai diplomácia. Mindezek a szempontok olyan szintre emelték egy szankciós politika költségeit, ami korábban nemcsak, hogy elrettente a döntéshozókat annak bevezetésétől, de a megemelkedő olajárak révén jócskán csökkentette volna a célországokra mért csapást, csökkentve a szankciók hatékonyságát. Ehhez képest a 2010-es évek második felében Venezuela részleges és Irán szinte teljes kiiktatása az olajexportőrök közül nem növelte a nemzetközi olajárakat, kétségtelenül segítette az OPEC átirányító szerepét, speciálisan az OPEC+ kínálatbővítésének durván másfél-kétszeresét idézték elő a világpiacon.

Ebbe az eleve labilis helyzetbe robbant bele a COVID-19 járvány 2020 elejétől. A karanténra vonatkozó intézkedések, az országhatárok lezárása és így a nemzetközi szállítás összeomlása nyilvánvalóan katasztrofális hatást mért a közlekedéssel szimbiózisban lévő olajpiacokra. A válság mértékét illetően csak három dolgot nem tudunk: milyen mély lesz idén a keresletcsökkenés, gyors lesz-e a kilábalás és ezt követően folytatódik-e a korábbi növekedési trend. A Nemzetközi Energia Ügynökség átlagosan 9,3 millió hordó/nap keresletcsökkenést prognosztizált az idei évre, de becslésük szerint áprilisban 29 millió hordó/nap-pal, majdnem harmadával csökkent a piac az egy évvel ezelőtti állapotokhoz képest¹¹. Ez történetileg páratlan sokk, teljesen ismeretlen terület és a korábbiaknál jóval nagyobb alkalmazkodást feltételez. Kisebbségi mértékben az OPEC+, de a Nemzetközi Energia Ügynökség kiváltképp úgy számol, hogy a kereslet legjava visszatér az év végére és a helyzetben már a nyár elejére drasztikus javulás következik be. Ez a fajta kincstári optimizmus részben abból fakad, hogy a hiánya olyan forgatókönyvek meglétét feltételezi, amelyekre jelen tudomásunk szerint az olajpiac már csak fizikai sajátosságai miatt sem feltétlenül alkalmas. A kutak és a szállítási infrastruktúra arányos leállítása elvileg lehetséges, de újraindításuk geológiai okokból már erősen kétséges.

A helyzetet súlyosbította, hogy 2020 március elején az OPEC+ rendkívüli ülésén a szaúdi és az orosz fél nem tudott megegyezni a további kvótaszűkítésről. Rijád már másnap feloldotta addigi termelési korlátozásait és 6-8 dolláros kedvezményt adott az importőröknek. Ez éles ellentétben állt a 2008 decemberi reakcióval, amikor az OPEC addigi történelmének legnagyobb kvótacsökkentésével stabilizálta a piacot. Az átirányítás kudarcát követően zuhantak a nemzetközi olajárak a 20-30 USD-és tartományba (attól függően, milyen típusú olajról van szó) és nem is mozdultak el onnan érdemben a következő hetekben.

⁹ Bár 2008 óta a Kongresszus asztalán hever az un. „NOPEC” törvényjavaslat, amely szankciókkal sújtaná az olajpiaci kartellt és annak tagjait.

¹⁰ 2007-ben az Egyesült Államok 282 milliárd USD értékben importált szénhidrogéneket, ami durván a kereskedelmi deficit 40%-ának felelt meg. [International Trade Administration](#), [online] 2020. első negyedév. Forrás: US Department of Commerce [2020.04.11.].

¹¹ [Oil Market Report – April 2020](#), [online] 2020. április. Forrás: [iea.org](#) [2020.04.11.]

Bár első ránézésre ez egy szaúdi-orosz konfliktusnak tűnik, valójában a márciusi OPEC javaslat komolytalanul alacsony, 1,5 millió hordó/nap kvótaszűkítést irányzott elő, aminek már akkor is sejteni lehetett, hogy nem lesz érdemi hatása. A döntés idején, 2020. március 6-án már jó ideje nemzeti karantén volt Kínában, Észak-Olaszországban egyre több tartományban rendeltek el kijárási tilalmat és korlátozásokat léptettek életbe a legtöbb európai országban. Az orosz elutasítást a korábbiakhoz képest nagyon higgadtan fogadták a többi fővárosban és már egy hónappal később, április közepén újra találkoztak és fogadtak el 9,7 millió hordó/nap csökkenést. Éppen ezért ez a mozzanat nem annyira az OPEC+-on belüli ellentétekről szól, hanem a sok léptékéről és a szervezet tehetetlenségéről az adott helyzetben.

Az áprilisi döntés, amely az eddigi 2008-as termelésvisszafogási csúcs dupláját jelentette, kiválóan demonstrálja ezt a kényszerpályát. A termelés fenntartása mellett a globális tárolókapacitások május végére megteltek volna, feltételezhetően előbb a termelőknél és csak ezt követően a fogyasztói oldalon¹². Így a termelés csökkentése mindenképpen bekövetkezett volna, legfeljebb szabályozatlan és kaotikus módon. Viszont egy kartell számára az biztosan a működésképtelenségről kiállított bizonyítvány, ha már egy spontán termelés-csökkenést sem tud koordinálni. Az OPEC+ áprilisi alkuja elsősorban tűzoltás és a szervezet arcmérete volt, semmint színjáték vagy az amerikai palaolaj elleni konspiráció. Így is csak kitolták a döntést, becslések szerint az áprilisi túlkínálatot és a beígért termelés-csökkenéseket is figyelembe véve a globális tárolási kapacitás június végéig megtelhet, ha nem oldják fel a kijárási korlátozásokat a világ meghatározó országaiban¹³.

Az OPEC+ áprilisi egyezsége 2022 áprilisáig szól és lassabb kilábalással számol, mint a Nemzetközi Energia Ügynökség. Figyelembe véve a Szaúd-Arábia és Oroszország által vállalt alacsonyabb, 11-11 millió hordó/nap-os bázist, még az időszak végén is 5,8 millió hordó/nap csökkentést tartanának fenn a járvány előtti időszakhoz képest. Ez az alku egyfajta középértéke a várakozásoknak, ha minden jól alakul, segít leépíteni a felhalmozódott tartalékokat, ha pedig rosszul, akkor sem kell majd érdemben újratárgyalni azt. A fő kérdés, hogy szükség esetén képes-e a kartell ilyen mértékű és hosszú kínálatszűkítést fenntartani. A múltban többször fellazult a fegyelem, leginkább az exportőrök belső gazdasági-társadalmi feszültségeinek a hatására.

Az alkalmazkodás második hullámát a drágább változó költségű termelés (pl. Venezuela vagy Kanada), illetve az észak-amerikai palaolajtermelők szolgáltatják. Utóbbiak nemcsak annyiban különböznek a hagyományos termeléstől, hogy teljes beruházási költségük relatíve drága, de sokkal hiperbolikusabb karakterisztikájú a termelési görbéjük is. Egy agresszív repesztéses technikával fűrt új típusú kút üzembe állításának első évében termel a teljes kapacitással, az azt követő években már csak korábbi teljesítményének a töredékét, kevesebb mint 10%-át adja. Ellentétben a korábbi, hagyományos termeléssel, ahol egy frissen üzembe állított mező 5-8 évvel a beruházás után ért a termelési csúcshoz, a palaolaj mintegy az „olajpiac gyorsadtesteként” már egy-két éven belül alkalmazkodik az új viszonyokhoz. Ennek megfelelően a megtérülés alatti alacsony olajárak és a banki kölcsönök hiánya már az év végére komolyabb visszaesést okozhat az amerikai mezőkön. 2020 május elejéig már 1,1 millió/hordóval esett a felhozatal az Egyesült Államokban¹⁴. Tekintettel arra, hogy már az amerikai olajtermelés 63%-a nem hagyományos lelőhelyekről származik és becslések szerint már április közepéig a korábbi befektetési tervek 40%-át törölték, 2020 második felében és 2021-ben még sokkal mélyebb gödörbe kerülhet az amerikai olajbányászat.

Tulajdonképpen ez képezi a középtávú stabilizáció legfőbb forgatókönyvét. Az OPEC+ oldalon több-kevesebb nyíltsággal az észak-amerikai termelés kiesésre apellálnak egy-két éves kitekintéssel. Igor Szecsin, az orosz Rosznyeft igazgatótanácsának elnöke nyilvánosan a kartellben folytatott együttműködés felfüggesztése mellett érvelt az amerikai termelőkön vett revansvágy hevében¹⁵. Mindez 40 USD körüli vagy az alatti, labilis olajárat

¹² Ez a helyzet vezetett oda, hogy április 20.-i záraskor az amerikai WTI-olajjal mínusz 37 USD árfolyamon kereskedtek. Simone TAGLIAPIETRA: [COVID-19 is causing the collapse of oil markets: when will they recover?](#) [online] 2020.04.23. Forrás: bruegel.org [2020.04.26.].

¹³ Amena BAKR: [Sub-Zero Prices Send Grim Message to Opec-Plus](#), [online] 2020.05.04. Forrás: energyintel.com [2020.05.13.]

¹⁴ US Energy Information Agency adatok.

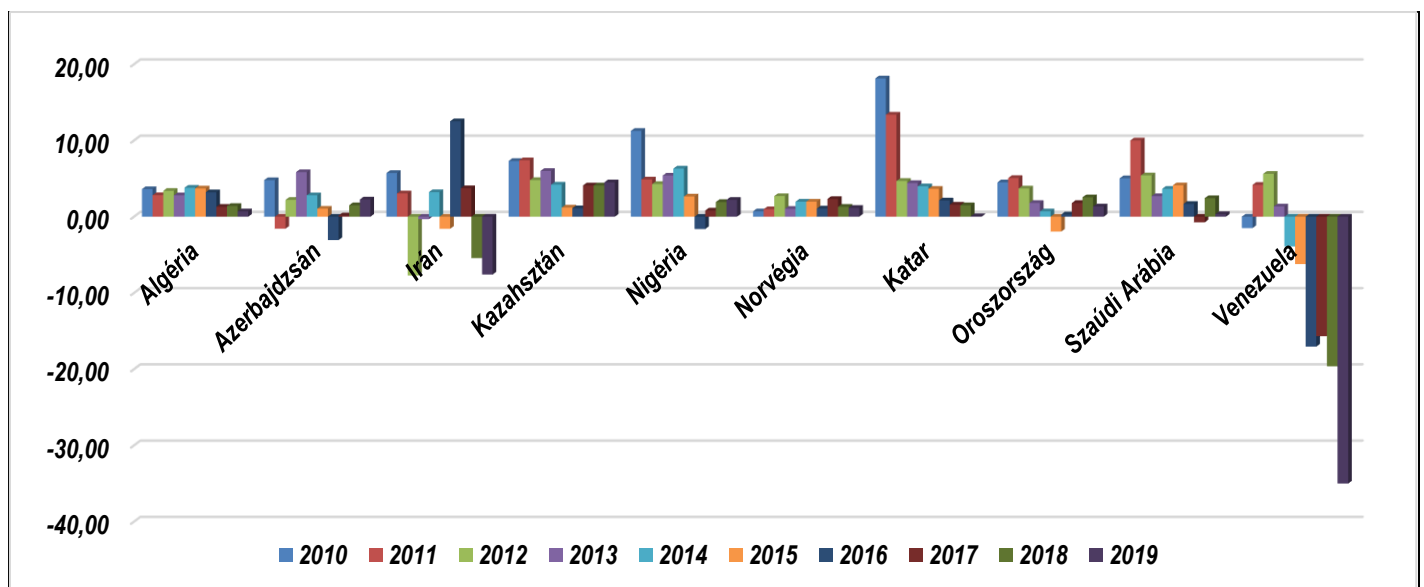
¹⁵ Todd PRINCE: [Russia's Rosneft Chief Downplays Rift With Saudis, Seeks Quick Oil-Price Rebound](#), [online] 2020.03.21. Forrás: rferl.com [2020.05.13.].

feltételez, ami a körülmények fényében több, mint elfogadható a legtöbb OPEC+ tagállam számára, viszont bénító hatású az óceán túlsó partján. A helyzetben beállt fordulatot jól mutatja, hogy Trump maga is üdvözölte az áprilisi OPEC+ döntést, valamilyen szinten támogatta azt és az egyezséget személyes diplomáciájának a sikeréért igyekezett aposztrofálni¹⁶. Mindehhez azonban kellene a karanténok tartós feloldása és a gazdaság leg-
alább részleges újraindítása. Mindezek hiányában a termelői oldal további alkalmazkodására lesz szükség.

A mostani válság, még ilyen hektikus lefolyása és bizonytalan kimenetele mellett is tekinthető egy egyensúlyi folyamat elemének. A válságok ugyan mindig piactisztítók, ellehetetlenítik a magasabb bekerülési árakkal dolgozó termelőket, ugyanakkor jól látható, hogy a 40-50 USD ársáv felett már meglehetősen bizonytalan a kartell pozíciója. Akár az OPEC+, akár a keresleti sokk révén, de az egyensúlyi ár aligha tér vissza hamar a válság előtti 60-80 USD körüli szintre tartósan. Ehhez geopolitikai feszültségekre és nagy volumenű termelésekiesésekre lenne szükség, a gazdasági folyamatok önmagukban alacsonyabb ársávot valószínűsítenek a 2020-as évek közepéig.

Nehézkes alkalmazkodás – fiskális helyzet és kiigazítás a nagyobb olajexportőröknél

A hosszabb távú makrogazdasági hatások szempontjából fontos figyelembe venni néhány fontos tényezőt. Amennyiben az olajtermelőket világgazdasági helyzetét és szerkezeti jellemzőit vizsgáljuk, az elmúlt évtizedek kevés változást hoztak. Az olajpiac továbbra is egy szűk kisebbség kezében maradt: a világ 15 országa rendelkezik az olajtartalékok több, mint 90%-ával. 2008-ban a Közel-Kelet áruexportjának 74%-a, Afrika esetében 73%-a, a FÁK-térség kivételének 70%-a származott természeti erőforrásokból, jellemzően energiahordozókból. Ezek az exportőrök továbbra is néhány vagy egyetlen, jellemzően volatilis ármozgású piaci szegmensen keresztül csatlakoznak a nemzetközi piacokhoz, monokulturális sajátosságokkal bírnak. Szélsőséges esetekben akár nemzeti össztermékük fele is az adott szektorokból származik. Mindez kevés újdonságot rejt a fél évszázaddal ezelőtti állapotokhoz képest és sok vonatkozásban alátámasztja az ún. „holland kór” közgazdasági tételét. Eszerint a nagyarányú nyersanyagexport és az abból származó devizabeáramlás kedvezőtlen hatásokat fejt ki a helyi feldolgozóiparra, hosszabb távon és megfelelő gazdaságpolitika híján tönkre téve azt.

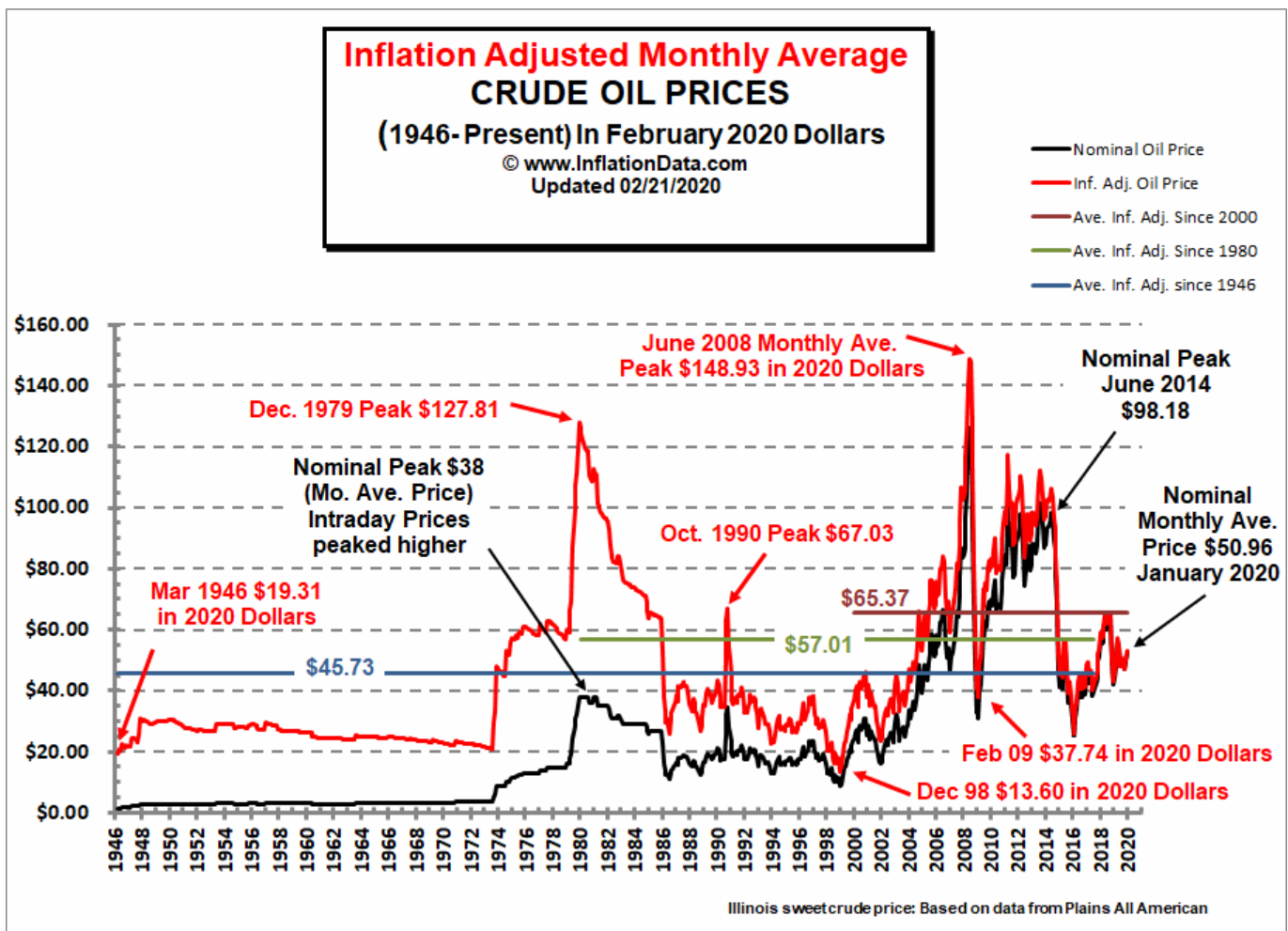
2. Ábra: Néhány olajtermelő ország GDP-növekedése, 2010-19, %¹⁷

¹⁶ Clifford KRAUSS: [Oil Nations, Prodded by Trump, Reach Deal to Slash Production](#), [online] 2020.04.12. Forrás: nytimes.com [2020.05.13.]

¹⁷ Forrás: Valutaalap.

Mindezek fényében nem meglepő, hogy az olajtermelő országok gazdasági teljesítménye korántsem volt meggyőző 2010 után, jellemzően a világgazdaság 3% körüli növekedési üteme alatt maradt. A csoport két „szankcionált gazdasága”, Venezuela és Irán az összeomláshoz közeli állapotba került már 2020-at megelőzően is, míg a nagyok, Oroszország és Szaúd-Arábia régebb óta a stagnáláshoz közeli állapottal küzdenek. Leszámítva néhány kivételt, mint pl. Kazahsztánt, ezek az országok korántsem voltak gazdaságilag felzárkózó pályán és már egy mérsékelt, 2014-től kibontakozó árdekonjunktúra is növekedési/egyensúlyi problémákat okozott legtöbbjüknél.

Ugyanakkor, mint az a 3. ábrán is látható, a 40 USD/hordó (2020-as árfolyamon számolva) alatti olajárak történeti értelemben egyáltalán nem számítanak rendkívülinek. A második világháború vége óta eltelt 75 évben mindössze 30 olyan esztendő volt, amikor átmenetileg vagy tartósan ezen szint felett maradtak volna az olajárak és mindössze 17 évben volt magasabb 60 USD/hordó-nál.¹⁸ Ugyancsak jól látható, hogy az OPEC 1973-at követő „hosszú évtizedét” mintegy húsz éves dekonjunktúra követte – amúgy magas világgazdasági növekedés mellett. Hasonlóképp, a 2000-es évek közepétől indult növekvő olajárciklusra adekvát és természetzerű válasz volt az amerikai palaolaj-forradalom. Utóbbi aligha terjedhetett volna el alacsonyabb ársáv mellett, ahhoz kellett a tartósan 100 USD feletti olajár.

3. Ábra: Inflációval korrigált amerikai olajárak, 1946-2020, USD¹⁹

¹⁸ Az amerikai nyersolajfajta inflációval korrigált, 2020 januári dollárjában számolt éves átlagárait tekintve.

¹⁹ [Historical Oil Price Chart](https://www.inflationdata.com) [online] 2020. január. Forrás: inflationdata.com [2020.05.22.]

A mostani helyzet legfőbb kérdése éppen ezért az, hogy vajon a mostani alacsony olajárak csak egy egyszeri válság következményei, amelynek hatásai kezelhetőek lesznek 2-3 elteltével, avagy egy hosszabb ciklus leszálló ágában vagyunk, amikor akár évtizedes kitekintéssel nézve is alacsonyabb olajára kell berendezkedni.²⁰ Előbbi esetben az olajexportőrök legtöbbször által alkalmazott hagyományos anticiklus politikák és a korábbi olajbevételekből felhalmozott tartalékok lehetővé teszik a „puha alkalmazkodást”. Akárcsak a 2008-as pénzügyi válság vagy a 2014-es olajdepresszió idején, ugyan a világgazdasági átlagnál jóval nagyobb mértékben csökkent az olajtermelők GDP-je, nagyobb volt a nemzeti valuták árfolyamvolatilitása is, de ezen országok sikerrel alkalmazták a fiskális gazdaságösztönzés eszközeit, illetve fenn tudták tartani jellemzően paternalista szociálpolitikáikat. Középtávon, jellemzően a 3-5 éves időhorizonton túlmenően azonban az ilyen tartalékok elfogynak és a gazdasági alkalmazkodás egyéb formáira van szükség.²¹

Jól demonstrálja ezt az olajtermelők 2014 utáni viszonyokhoz való alkalmazkodása. Az olajárak 2014 augusztusától 2016 januárjáig, mintegy másfél éven keresztül csökkentek egészen az 30 USD/hordó szint alá, azonban ezt követően, részben az OPEC beavatkozása nyomán felpattantak, 2017 közepétől újra meghaladták a 60 USD/hordó árat. Összességében ez egy fokozatos, a piaci folyamatok által indukált csökkenés volt, az éves átlagárak tekintetében pedig nem alakult ki drámai helyzet. Leszámítva Venezuelát, egyetlen olajtermelőnél sem alakult ki mélyebb krízis. Ugyanakkor ez is elég volt ahhoz, hogy Algéria és olajáresésen túlmenően nyugati szankciókkal sújtott Oroszország 2014 nyara és 2017 vége között felhasználta az összes, a Stabilizációs Alapban félretett pénzét. Szaúd-Arábia a 735 milliárd USD valutatartalékainak bő harmadát költötte el deficit-finanszírozásra és a COVID-járványig sem korrigálta a költségvetési pályáját az új viszonyoknak megfelelően. Angolában és Nigériában megbuktak a helyi vezetők és megborult a külső makrogazdasági egyensúly. Ennek megfelelően 2017-et követően sok fővárosban úgy gondolták, túl vannak a nehezén.²² A 2020-as COVID-járvány ezért sok exportőrt megcsappant tartalékokkal és konszolidálatlan gazdasági és költségvetési helyzetben talált.

Az 1. számú táblázat néhány energiaexportőr ún. „*fiscal breakeven*” olajárát mutatja, azt a szintet, amely mellett nullszaldós lenne az adott évben a költségvetésük. A táblázat a Valutaalap 2020 áprilisi jelentése alapján készült, így a 2020-as évre vonatkozó becslések már tükrözik a COVID-válságra adott első reakciókat. A táblázat ugyan nem tartalmazza, de ezen országok különböző helyzetben voltak aszerint, hogy voltak-e komolyabb pénzügyi tartalékaik (pl. Azerbajdzsán, Kuvait, Katar, Oroszország, Szaúdi-Arábia vagy az Egyesült Arab Emírségek), avagy ennek híján kellett alkalmazkodniuk a 2014 utáni helyzethez (Algéria, Bahrein, Irak, Irán, Omán). Értelemszerűen az előbbieket szabadabban választhatták meg az új realitásokhoz való alkalmazkodás időtávját: Szaúd-Arábia pl. nem hajtott végre azonnali költségvetési kiigazítást, míg Oroszország ragaszkodott a szufficites költségvetéshez és ennek megfelelően csökkentette a kiadási oldalt. Ehhez képest az anticiklus politikákhoz szükséges tartalékok hiánya rendszerint együtt járt a lassabb kiigazítással és a magasabb költségvetési deficitekkel.

²⁰ A helyzetet nagymértékben bonyolítja, hogy az olajpiac hagyományos árrugalmassága is változóban van.

²¹ Vladislav INOZEMTSEV: [Business as Usual: Russia Exhausts Its Reserve Fund](#), Eurasia Daily Monitor 15(8) [online] 2020. 01.19. Forrás: jamestown.org [2020.05.13.], illetve Vivian NEREIM: [Saudi Arabia blows through foreign reserves as budget woes mount](#), [online] 2020.04.29. Forrás: aljazeera.com [2020.05.18.]

²² Részletesebben: Marc-Antoine EYL-MAZZEGA (szerk): [Navigating the Storm: 'OPEC+' Producers Facing Lower Oil Prices](#), [online] 2018. június. Forrás: ifri.org [2020.05.29.]

	2000-2016 átlaga	2017	2018	2019	2020 (becslés)
Közel-Kelet					
Algéria	n.a.	91,4	101,4	104,6	157,2
Bahrain	76	112,6	118,4	106,3	95,6
Irán	56,1	64,8	67,8	244,3	389,4
Irak	n.a.	42,3	45,4	55,7	60,4
Kuvait	n.a.	45,7	53,6	52,6	61,1
Líbia	80,7	102,8	68,6	48,5	57,9
Omán	n.a.	96,9	96,7	92,8	86,8
Katar	45,5	51,3	48	44,9	39,9
Szaúdi-Arábia	n.a.	83,7	88,6	82,6	76,1
Egyesült Arab Emírátsok	48	62	64,1	67,1	69,1
Posztszovjet térség					
Azerbajdzsán	51,6	60,9	56,3	44,6	78,5
Kazahsztán	n.a.	105,2	37,9	68,4	88,5
Türkmenisztán	n.a.	55,9	60,9	55,2	42
Oroszország*	n.a.	60	54	53	n.a.
Brent oil price		54,4	71,1	68,4	

1. számú táblázat: A költségvetési nullszaldóhoz szükséges olajár főbb termelőknél, 2000-2020, USD²³

A táblázatban feltüntetett országok mintegy felének viszonylag távol van a költségvetési fedezeti pontja a középtávon egyensúlyinak tekintett 40-50 USD/hordó szinttől. Elvileg ez az a szint ahonnan az észak-amerikai termelés tömegesen belép a piacra, így fokozott keresleti nyomás vagy kínálati hiány kellene ennek tartós meghaladásához. Ez egy strukturális korlát és független a COVID okozta sokktól. A jó hír az, hogy az amerikai palaolajtermelés gyorsabb karakterisztikájú alkalmazkodása révén a korábbinál valószínűtlenebb egy ennél alacsonyabb árszint hosszabb távú fennmaradása is. Mindenesetre főleg az öbölmenti és afrikai országok esetében a költségvetési alkalmazkodás java még előttünk áll.

Az olajárdepresszió bizonyosan első áldozatait azon országok, ahol korábban az ilyen anticiklus politikák hiányoztak, gyenge lábakon álltak, esetleg megkésve indították azokat. Klasszikus esetnek számít Venezuela és Irán, ahol a Hugo Chavez (elnök: 1999-2013) és Mahmud Ahmenidezsád (2005-13) fémjelezte populista gazdaságpolitika egyszerre költötte el a beáramló extrajövedelmet és teremtett hosszabb távú kormányzati szociális elkötelezettséget a lakosság felé. Venezuela szinte egyáltalán nem, Irán csak nagyon későn és kisebb összegekkel, nem túl meggyőzően hozott létre szuverén tőkealapot az olajbevételek felhalmozásához. Nem véletlenül itt a 2000-es évek folyamán is magas maradt az infláció, nem alakultak ki jelentős aktívumok a folyó fizetési mérlegben, nem csökkent érdemben az államadósság és annak szintje már 2008 után nőni kezdett. A populista gazdaságpolitika és az Amerika-ellenesség tették ezeket az országokat kiemelkedően sebezhetővé, mintegy „felkínálva magukat” az Egyesült Államok szankciós politikájának²⁴. Az amerikai szankciók miatt már a járvány előtt radikálisan csökkent az olajexport, de most ehhez még a gyakran a fedezeti pont alá eső olajár is társult.

²³ Forrás: Valutaalap és Intellinews (*).

²⁴ Mindkét mintázat mutat hasonlóságokat az 1970-es, 1980-as években tapasztaltakkal. Például Venezuela sokáig klasszikus esete volt a populista baloldal és az akkor még hadsereg által támogatott jobboldali kormányzatok váltógazdaságának, ami jellemzően jól korrelált az olajpiaci mozgásokkal. Részletesebben: Terry Lynn KARL: The Paradox of Plenty – Oil Booms and Petro-States, University of California, 1997.

Tulajdonképpen más okból, de az akut esetek közé tartozik Líbia, ahol a polgárháborús helyzet nyomán a központi kormányzat gyakorlatilag megszűnt, így az olajexport a világgazdasági helyzettől függetlenül is csökkent.

Ugyan külső termelési korlátjaik nincsenek, de a költségvetési kiigazítás komoly belpolitikai korlátokba ütközött Algériában, Ománban, Angolában, bizonyos mértékig Irakban és Bahreinben is. Az első három esetben több évtizedes kormányzati struktúrákat változtattak meg (Algéria, Buteflíka, 1999-2019; Angola, Dos Santos, 1979-2017; Omán, Kábúsz bin Szaid, 1970-2020), az első két esetben belső nyomás eredményeképp. Ezen országok számára esetenként a további eladósodás, illetve egy lassabb kiigazítási pálya jelenthetne kiutat. A gördülékeny végrehajtást értelemszerűen nem segíti az új vezetők gyakran konszolidálatlan hatalmi háttere és az erősen lepadt lakossági bizalom.

Szaúd-Arábia, Kuvait, az olajmenti monarchiák és az afrikai olajtermelők legtöbbször erősen etatista-paternalista gazdaságpolitikákat folytatnak, ahol a költségvetési bevételek meghatározó része, jobbra több, mint kétharmada az olajszektorból származik, az állam messzemenően a legnagyobb foglalkoztató, fejlettségükhöz képest kiemelkedően magas a redistribúciós szint. Ugyanakkor a lakosság száma továbbra is változatlan ütemben nő, az elmúlt négy évtized alatt pl. a szaúdi, a kuvaiti, az angolai népesség megnégyszereződött. Ebből fakadóan az egy főre eső GDP ezekben az országokban folyamatosan csökken: míg 1980-ban még svájci életmódot (egy főre jutó GDP-t) biztosított a szaúdi vagy kuvaiti állampolgárok számára, mára már csak egy fejlettebb közép-európai ország szintjén vannak. Mindez kiélezi az öröklött szociális-gazdasági modell feszültségeit, amely állandó adaptációra szorul. A 2014 utáni relatív forrásszűke miatt ezek a fenntarthatósági kérdések újra napirendre kerültek.

Éppen ezért aligha húzható párhuzam az 1980-as évtized árdepressziója és a mostani helyzet között. Kiváltképp igaz ez Szaúd-Arábiára, ahol korábban az államháztartási szakpolitika keretében sikerült kezelni a helyzetet, míg most szélesebb körű, a lakosság és a külvilág számára is érzékelhető megszorító intézkedéseket kellett hozni. Gyakorlatilag a sivatagi királyság rákényszerült az adórendszer bevezetésére. 2017-ben bevezették a jövedéki adókat, 2018-ban az AFA-t (5%-os szinten), míg a 2020-ban ez utóbbit már 15%-ra voltak kénytelenek emelni. Leépítettek egy sor szubvenciót, emelték az energiaárakat (egy liter benzin nagyjából a globális átlag negyede jelenleg, kb. 70 HUF) és elkezdték visszaszorítani a hagyományosan meghatározó vendégmunkát. Utóbbira jellemző, hogy mintegy 10 millió vendégmunkás dolgozott Szaúd-Arábiában, miközben a hivatalos munkanélküliség jóval 10% felett volt²⁵. A Saudi Aramco privatizációja is elképzelhetetlen lett volna az 1970-es évek államosítása után.

Tekintettel az olajszektor 70% feletti arányára a költségvetési bevételeken belül, a reformok iránya eléggé világos, az előttük álló tér viszonylag nagy. Továbbra sincs jövedelemadó, a vendégmunka visszaszorítása, a munkaerőpiac „szaúdisítása” logikus törekvés. Ugyanakkor ezek az intézkedések értelemszerűen prociklikusak, rövid távon súlyosbítják a kialakult helyzetet. A fő kérdés a társadalmi elfogadottságuk. A helyi lakosság eddig egy sor, alacsonyabb státuszú munkakört nem volt hajlandó betölteni, növelni kellene a női munkaerő alkalmazását, ami viszont az oktatási rendszer újragondolását is feltételezi. Mindez nem egyszerűen egy ciklikus megszorító politikát feltételez, hanem az öröklött társadalmi szokások egy részének feladását és átalakítását. A trónörökös, Mohamed bin Szalmán által indított óvatos reformfolyamat éppen ezért nehezen kitapintható korlátok között mozog.

Az orosz alkalmazkodás ehhez képest viszonylag kedvező feltételek mellett zajlik. Az ország méreteihez képest az olajszektor aránya kisebb, az energiaszektor közvetlen befizetései csak a költségvetés bevételeinek negyedét-harmadát adják²⁶, a demográfiai nyomás is kisebb és ellentétes irányú. Ugyanakkor az orosz kormányzat számára a fiskális egyensúly megtartása meghatározó szemponttá vált az elmúlt húsz évben. Részben a Szovjetunió szétesése, de még inkább az 1998-as államcsőd tapasztalata nyomán mind a 2008-as, mind a 2014-es, mind most, a 2020-as helyzetben is a pénzügyi függetlenség megőrzése volt a prioritás, az alkalmazkodás

²⁵ [Expats account for over 75% of the jobs in Saudi's labour market – report](#). [online] 2019.06.17. Forrás: gulfbusiness.com [2020.05.22.]

²⁶ [Russian Federation – IMF Country Report No. 19/261](#). [online] 2019.08.01. Forrás: imf.org [2020.05.23.]

során ennek megőrzésére törekedtek. Nem véletlenül, már a külső sokkok korai fázisában szabadjára engedték a rubelárfolyamot, megóvva így a jegybanki tartalékot. A magas infláció, az árfolyamcsökkenés és a munkaerőpiaci hatások esetenként 10%-nál is nagyobb reáljövedelem-csökkenést okoztak a háztartásoknál, kiemelten érintve az orosz középosztályt²⁷. Eddig a felhasznált tartalékokat középtávon rendre visszaépítették, még ha ezen források felhasználása ma már kevésbé szigorú és transzparens is, mint korábban.

A költségvetési egyensúly kérdése 2014 óta, a nyugati szankciók bevezetése és potenciális szigorítása miatt szuverenitási, nemzetbiztonsági kérdés. Moszkva aligha kíván vagy akár tudna a nemzetközi pénzügyi szervezetekhez fordulni, a külső hitelfelvétel létező lehetőség, de a nyugati szankciófenyegetés miatt kockázatos és értelemszerűen csökkenti a külpolitikai cselekvőképességet. Mindamellet az orosz gazdaságpolitika egy tipikus, még ha nem is a legjobb példája az olajfüggőség pénzügyi kezelésének, illetve az arra vonatkozó tanulási folyamatnak. Míg az 1970-es évek olajárrobbanása és a késő-brezsnyevi időszak gazdaságpolitikája klasszikus példája volt a rövid távú szemléletnek és az azt követő kényszerpályának, ma már ha sajátos szempontok mellett is, de következetesen kezelik a külső sokkhatásokat.

Ezek az alkalmazkodási folyamatok nem ismeretlenek a világgazdaság számára. A Szovjetunió és a gorbacsovi peresztrojka esete, amelynek kezdete egybeesett az alacsony olajárak beköszöntével, ragyogó példája a folyamat veszélyeinek. Ugyanakkor az 1980-as, 1990-es évek folyamatai egy befogadó, nyugodt nemzetközi politikai közegben zajlottak le. Szaúd-Arábia az Öböl-háborútól és az iráni fenyegetéstől függetlenül is számíthatott az Egyesült Államokra, a Szovjetunió szétesése alig észrevehető hatásokkal járt a nemzetközi olajpiacon. Az 1990-es évek mai szemmel meglepően nyugodtnak és kiegyensúlyozottnak tűnnek, magas növekedéssel, kevés konfliktussal, nagyhatalmi rivalizáció nélkül és az Egyesült Államok fémjelezte globális csendőri szerep érvényesítésével.

Ehhez képest két vonatkozásban mindenképpen új a mostani helyzet. A természeti erőforrások kereskedelme – akárcsak a mezőgazdasági áruké – trendszerűen csökken a világkereskedelmen belül. 1980-ban a globális kereskedelem 30,4%-át adták természeti erőforrások, az ezt követő árciklus csúcsán, 2008-ban már csak 23,1%-ot. A 2008-as kb. 3700 milliárd USD értékű forgalomból durván 2900 milliárd USD volt az energiahordozók részesedése, annak is döntő része olaj és olajtermék. Ezek a lokális maximumok, így pl. 2000-ben, az árdekonjunkcióra idején a természeti erőforrások aránya csak 14,7% volt.²⁸ Ez a jelentőségvesztés a kereskedelmi volumenek és a termeléshez viszonyított arányok növekedése mellett valósult meg: a megtermelt olaj és természeti erőforrások egyre nagyobb hányada került ki a nemzetközi kereskedelemben. Mindez azt sugallja, hogy a világgazdaság és a globális értékláncok szempontjából a természeti erőforrások szerepe csökken, egyre kisebb az inputjuk a teljes költségstruktúrán belül. A 2000-es évek olajáremelkedése összehasonlíthatatlanul kisebb világgazdasági hatásokkal járt, mint az 1970-es években lezajlott árrobbanás. Mindez azt is feltételezi, hogy bár a természeti erőforrások koncentráltasága változatlan, ellátásbiztonsági szempontból a kiinduló helyzet sok vonatkozásban megmaradt, ezen exportöröknek a súlya világkereskedelmen, és feltehetően a világgazdaságon belül is csökken, beilleszkedésük aszimmetriái nőnek. Egyre inkább ki vannak téve az ott zajló technológiai változásoknak és egyre kevésbé tudnak hatni annak általános folyamataira.

Másfelől a nemzetközi helyzetben is több a bizonytalanság, mint korábban. A nemzetközi hatalmi viszonyok proliferációja jelentősen előrehaladt, egy sor nem-állami szereplő megjelenésével. A világgazdasági növekedés határozottabban lassabb, a növekedésbe vetett hit törékenyebb, mint harminc éve. Egyes centrumországok is makrostabilitási gondokkal küzdenek, ami jócskán elvonja a figyelmet és a forrásokat a perifériáktól. Az Egyesült Államok láthatóan visszavonult a globális csendőri pozícióból, miközben egy sor új kihívó jelent meg a színen, Kína vagy Oroszország, speciel mind meglehetősen nagy súllyal a globális olajszektorban. Végezetül

²⁷ [Orosz Statisztikai Szolgálat](#), [online] 2018.11.20. Forrás: gks.ru, [2020.05.23.]

²⁸ [World Trade Report 2010](#), [online] é.n. Forrás: wto.org, [2020.05.23.]

pedig az egész ágazatot beárnyékolja a klímaváltozás generálta technológiai változás, ami erős bizonytalanságokat kelt ezen országok jövőjét illetően. Bár az elektromos autózás ma még gyerekcipőben jár²⁹, ezen a területen sokkal fontosabb a vízió, semmint a realitás. Így az e-mobilitás melletti nyugati és kínai kormányzati elköteleződések könnyen olyan helyzethez vezethetnek, amikor az olajszektor fejlesztési pénzei és beruházásai elapadnak. Így viszont egy, pl. a 2030-as években kialakuló globális olajtermelési csúcsba vetett piaci meggyőződés – függetlenül annak jövőbeli bekövetkeztétől – már a 2020-as évek közepétől banki forráshiányt okozhatnak az olajtermelő országokban. Mindez komoly dilemmák elé állíthatja ezeket a fővárosokat sokkal korábban, mint az a közvélekedésben megjelenik.

²⁹ 2019-ben a globális járműállomány kevesebb, mint 1%-a plug-in.

Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

ELEMZÉSEK 2020/18

2020. június 8.

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóintézet munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Eötvös József Kutatóközpontjának Stratégiai Védelmi Kutatóintézete független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztés és tördelés:
Árva János, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: +36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

2019 – : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4862)

2012– : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4862)

2011–2012: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

2007–2011: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4854)

2003–2007: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

© Deák András György, 2020

© NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2020